

EEN DUURZAME MONDIALE SAMENLEVING

een oecumenische bijdrage aan 'Johannesburg'

© Raad van Kerken in Nederland

Uitgave 2002

Woord vooraf

De wereldwijde problematiek van honger en armoede, de achteruitgang van het milieu en de steeds weer opblazende militaire conflicten zijn velen op het netvlies gebrand. Het proces van globalisering leidt ertoe dat veel mensen meer en meer beseffen dat de problemen in ons eigen land en de problemen elders in de wereld zozeer met elkaar zijn verweven dat zij niet los van elkaar kunnen worden gezien. Ouders vragen zich af wat voor wereld zij achterlaten voor hun kinderen. Wie leeft vanuit een levensovertuiging waarin hoop op een rechtvaardige wereld centraal staat, doet dit soms bijna tegen beter weten in en wordt vaak danig op de proef gesteld. Bijvoorbeeld wanneer velen er bij voorbaat in lijken te berusten dat de armoede van meer dan een miljard mensen in onze wereld, die nu moeten rondkomen van minder dan een dollar per dag, in 2015 slechts voor de helft een klein beetje zal zijn opgelost.

Vele wereldconferenties van de Verenigde Naties hebben de afgelopen jaren opgeroepen tot vrede, duurzame ontwikkeling en bescherming van het milieu. Ook de kerken hebben daar in conferenties en programma's aandacht voor gevraagd. Het 'Conciliair Proces' is daarvan een spraakmakend voorbeeld. Toch moeten we constateren dat ondanks de vele oproepen, programma's en goede bedoelingen niet echt vooruitgang is geboekt. De schulden van arme landen zijn toegenomen, het klimaat verandert onder invloed van menselijke activiteiten en de soortenrijkdom in de natuur neemt met een duizelingwekkende vaart af. Niettemin is met inzet en overleg verder werken aan verandering de enige manier om de problemen op te kunnen lossen. Stapje voor stapje, op verschillende niveaus en met verschillende inzichten, verantwoordelijkheden en mogelijkheden, maar vasthoudend en zonder de moed op te geven.

De VN conferentie over duurzame ontwikkeling die in september 2002 zal plaatsvinden in Johannesburg, is een stap op deze weg. Aan de conferentie nemen delegaties deel van regeringen en van niet-regeringsgebonden organisaties, milieuorganisaties, ontwikkelingsorganisaties, het bedrijfsleven en de kerken.

Met de problematiek van duurzame ontwikkeling heeft de Raad van Kerken in Nederland, waarin vijftien Nederlandse kerken samenwerken, zich in de afgelopen maanden beziggehouden. De Raad zette daarmee een oude oecumenische traditie voort. Een document, voorbereid door de beraadsgroep Gerechtigheid en duurzaamheid van de Raad, vormde het uitgangspunt voor een intensieve bespreking in de plenaire vergadering van de Raad. De leden van de Raad waren zeer te spreken over het document en steunden de voorstellen om het onder de aandacht te brengen van de delegaties van de overheid en de niet-gouvernementele organisaties, die aan de conferentie in Johannesburg deelnemen. Na verwerking van de reacties van de leden van de Raad en opneming van een aantal aanvullende bijlagen is dit het onderhavige document geworden dat de titel meekreeg: *'Een duurzame mondiale samenleving: een oecumenische bijdrage aan 'Johannesburg'*. Met dit document beoogt de Raad van Kerken een bijdrage te leveren aan de oecumenische discussie binnen de kerken, maar ook aan de bredere discussie in de Nederlandse samenleving over duurzame ontwikkeling. Die discussie is zeker geen doel op zich. Uiteindelijk gaat het om het welzijn van onze planeet, van alle mensen en alle schepselen die erop wonen of nog zullen wonen. Vanuit het besef dat 'de aarde aan God toebehoort' voelen kerken en christenen zich geroepen om zich in te zetten voor duurzame ontwikkeling. De Raad van Kerken hoopt dan ook dat dit document beleidsmakers, politici en deskundigen uit de verschillende sectoren van onze samenleving alsook velen binnen de kerken zelf, zal inspireren tot een werkelijke inzet voor duurzame ontwikkeling.

Ineke Bakker, algemeen secretaris Raad van Kerken in Nederland

Van Rio de Janeiro naar Johannesburg

Van 26 augustus tot 4 september 2002 wordt in Johannesburg de Wereldconferentie van de Verenigde Naties voor Duurzame Ontwikkeling gehouden. Deze conferentie is een vervolg op de VN-conferentie voor Milieu en Ontwikkeling die plaats vond in Rio de Janeiro in 1992. Aan de 'World Summit on Sustainable Development' (WSSD) in Johannesburg doen vertegenwoordigers mee van de lidstaten van de Verenigde Naties, waaronder Nederland, en van regionale instituties, zoals de Europese Unie. Zij presenteren daar elk hun eigen strategie voor duurzame ontwikkeling. Ook niet-gouvernementele organisaties, waaronder de Wereldraad van Kerken, denken na over de bijdrage die zij zelf kunnen leveren aan duurzame ontwikkeling en zijn op de conferentie aanwezig om hun stem te laten horen.

Het concept 'duurzame ontwikkeling' kreeg wereldwijde betekenis door het werk van de VN Commissie Brundtland in 1987 die probeerde om doelstellingen met betrekking tot ontwikkeling en milieu met elkaar te verenigen. De commissie omschrijft duurzame ontwikkeling als: *'ontwikkeling die voorziet in de behoeften van mensen zonder de mogelijkheden van mensen uit toekomstige generaties om in hun behoeften te kunnen voorzien, in gevaar te brengen'*. In 1992 werkten de Verenigde Naties 'duurzame ontwikkeling' verder uit op een grote conferentie in Rio de Janeiro en dit leidde tot het actieplan 'Agenda 21'. Ook werd in Rio het biodiversiteitsverdrag gesloten waarin het vooral gaat om het behoud van de soorten. Het klimaatverdrag was een andere belangrijke uitkomst van de topconferentie in Rio de Janeiro. Het bijbehorende Kyoto-protocol (1997) verplicht de rijke industrielanden om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen.

Sinds Rio de Janeiro is vooruitgang geboekt, maar die is omstreden. Een voorbeeld is de vraag of het verdrag over biodiversiteit de natuur beschermt of eerder zo uitwerkt dat de rijke landen hier voordelen kunnen behalen in de jacht op winstgevend genetisch materiaal. Een andere kwestie betreft de vraag hoe kan worden voorkomen dat het stellen van milieueisen aan producten zo uitwerkt dat rijke landen hun eigen markten beschermen tegen producten uit arme landen, die niet aan die eisen kunnen voldoen. Er is brede overeenstemming dat nog geen sprake is van een werkelijk effectieve en integrale strategie voor duurzame ontwikkeling. En duidelijk is dat het meer dan ooit noodzakelijk is om een goede balans te vinden tussen enerzijds een verdere wereldwijde economische ontwikkeling en anderzijds de bescherming van natuur en milieu.

Tussen Rio en Johannesburg hebben verscheidene andere bijeenkomsten plaatsgevonden die van invloed zijn op de agenda voor duurzame ontwikkeling. In 1994 werd de Wereldhandelsorganisatie opgericht en die heeft ertoe bijgedragen dat de economische dimensie in relatie tot de ecologische dimensie meer centraal kwam te staan. De Wereld Vrouwen Conferentie in Beijing in 1995 heeft ertoe geleid dat er in discussies over duurzame ontwikkeling meer aandacht is gekomen voor de specifieke rol van vrouwen in duurzame ontwikkeling. In 2000 formuleerden de Verenigde Naties een aantal 'millenniumdoelstellingen' voor ontwikkeling (zie bijlage 5). In 2001 hebben de VN-lidstaten met de Wereldhandelsorganisatie in Doha afspraken gemaakt over het realiseren van deze doelen. En in 2002 hebben de Verenigde Naties met de

internationale financiële instellingen, zoals de Wereldbank en het Internationale Monetaire Fonds, in Monterrey besproken hoe het realiseren van deze doelstellingen gefinancierd moet worden. Deze millenniumdoelstellingen en de daarvoor gemaakte afspraken over handel en financiering fungeren - tezamen met Agenda 21- als het kader waarbinnen straks in Johannesburg over duurzame ontwikkeling wordt gesproken.

Agenda van Johannesburg

De onderhandelingen over de agenda voor de conferentie hebben plaatsgevonden in een reeks van voorbereidende conferenties. Daar is ook duidelijk geworden waar resultaten mogelijk zijn en waar de echte knelpunten liggen. In de agenda van Johannesburg wordt duurzame ontwikkeling in verband gebracht met de problematiek van armoede en gezondheid, met globalisering, met de wijzen van produceren en consumeren, met de bescherming van natuurlijke hulpbronnen en ecosystemen. Speciale aandacht wordt gegeven aan twee regionale gebieden waar de negatieve effecten van de verschillende problemen zich opstapelen, zoals het continent Afrika en de kleine eilanden in het Caribische gebied en de Pacific.

De conferentie werkt toe naar twee typen uitkomsten:

- Een eerste soort uitkomsten betreffen een politiek akkoord en een plan van actie, die de VN-lidstaten naar verwachting zullen overeenkomen. De uitkomsten in de voorbereidende conferenties doen vermoeden dat er ten opzichte van Agenda 21 geen grote vooruitgang geboekt zal worden en dat er zelfs kans is dat zal worden geprobeerd om Agenda 21 af te zwakken. Hier ligt volgens het Oecumenisch Team van de Wereldraad van Kerken een belangrijk punt van zorg. Onder geen beding mag Agenda 21 worden afgezwakt. De rijke landen mogen de politieke verantwoordelijkheden die zij al op zich hebben genomen, en de concrete toezeggingen die zij hebben gedaan op het gebied van duurzame ontwikkeling, beslist niet uit de weg gaan.
- Een tweede soort van uitkomsten waarop de conferentie mikt, zijn de 'partnerships'. Hiermee worden overeenkomsten bedoeld tussen overheden van landen in het Noorden en landen in het Zuiden en daarnaast van overheden met het bedrijfsleven en niet-regeringsgebonden organisaties. In de 'partnerships' wordt invulling gegeven aan duurzame ontwikkeling. Voor deze 'partnerships' zijn richtlijnen opgesteld, waarin onder andere aangegeven is dat zij een verbinding moeten leggen met het politiek akkoord en plan van actie en met de Agenda 21 en de millenniumdoelstellingen. Er is een risico dat de overeenkomsten, die hier gesloten worden, te vrijblijvend zullen zijn en dat overheden verantwoordelijkheden afschuiven naar de private sector en dat de private sector beloften doet zonder deze na te komen. Volgens het Oecumenisch Team is het daarom niet alleen nodig dat er een verbinding gelegd wordt tussen deze 'partnerships' en het politiek akkoord en het plan van actie, maar ook dat er minder vrijblijvende criteria worden geformuleerd, zoals een tijdpad, terugkoppeling en sanctiemogelijkheden.

In de voorbereidende conferenties is parallel aan de discussies over een politiek akkoord en partnerships een dialoog gevoerd met vertegenwoordigers van organisaties en groepen die als direct belanghebbenden worden aangemerkt. Ook tijdens de conferentie in Johannesburg zal dit gebeuren. Het is de bedoeling dat de resultaten van deze discussies met belanghebbenden worden meegewogen, maar het is de vraag of dat voldoende zal gebeuren. Het gaat hier om niet-regeringsgebonden organisaties, ontwikkelingsorganisaties, jongerenorganisaties, vrouwenorganisaties, vakbonden, boerenorganisaties, vertegenwoordigers van inheemse volken, lokale overheden, wetenschap en techniek en het bedrijfsleven. In de voorbereidende conferenties is overeenstemming bereikt over driekwart van de tekst van het plan van actie van Johannesburg. De knelpunten die niet zijn opgelost liggen, vooral op het terrein van handel en financiering en in de sfeer van concrete plannen voor implementatie die gebonden zijn aan een tijdpad.

Oecumenische uitgangspunten

De kerken wereldwijd belijden dat de aarde aan God toebehoort en dat Gods zorg en liefde heel zijn schepping gelden en zich uitstrekken door de tijd heen en over alle schepselen, nu en later. Mensen zijn deel van de schepping en geroepen om heel de schepping lief te hebben en te beheren als goede rentmeesters, zodat er voor heel de schepping hoop en toekomst is. De oecumene benadert duurzaamheid vanuit dit integrale perspectief, het gaat om de wereld als geheel: om de zorg voor natuur en milieu, de zorg voor de plaats van de mens daarin én de noodzaak om die zorg voor de schepping te combineren met economische, sociale en culturele gerechtigheid tussen mensen hier en nu en tussen generaties. Een extra aandachtspunt daarbij is dat stem gegeven wordt aan wie geen stem hebben: medemensen - en medeschepselen - die lijden, beschadigd en uitgesloten dreigen te raken. Zij hebben er recht op dat in hun behoeften wordt voorzien en dat zij een actieve rol kunnen spelen in het vormgeven van duurzame ontwikkeling. In de oecumenische traditie is dit uitgangspunt vertaald in de kernwoorden *gerechtigheid, duurzaamheid en participatie*. Duurzaamheid, gerechtigheid en participatie kunnen worden ingebracht als morele principes én als criteria voor het beoordelen van beleid ten aanzien van duurzame ontwikkeling. De kerken zijn ervan overtuigd dat bij het ontwikkelen van een strategie voor duurzame ontwikkeling ethische gezichtspunten van fundamenteel belang zijn. In de oecumenische beweging, bijvoorbeeld in de 'Ecumenical Talking Points', en daarbuiten, bijvoorbeeld in het 'Earth Charter' (zie bijlage 4), probeert men deze ethische gezichtspunten te verwoorden.

Duurzame ontwikkeling

Het huidige economische ontwikkelingsmodel is vooral gericht op economische groei in engere zin. Dat is reden tot zorg. Duurzame ontwikkeling kan niet uitsluitend in termen van materiële welvaart en materiële groei gedefinieerd worden. Ten eerste, getuige de wereldwijde kloof tussen arm en rijk, voorziet deze louter economische benaderingswijze duidelijk niet in de behoeften van allen in de huidige generatie. Ten tweede leidt deze tot een overexploitatie van natuurlijke hulpbronnen en schade aan het milieu. Deze negatieve consequenties schaden bovendien de mogelijkheden van toekomstige generaties om in hun behoeften te voorzien. Tenslotte bedreigt dit ontwikkelingsmodel de overlevingskansen van vele planten- en diersoorten.

Duurzame ontwikkeling wordt, in lijn met de omschrijvingen van de VN Commissie Brundtland in 1987, vaak gedefinieerd als: “ontwikkeling die voorziet in de behoeften van mensen zonder het onmogelijk te maken dat mensen uit toekomstige generaties kunnen voorzien in hun behoeften”. De kritische kanttekeningen die bij het werk van de commissie Brundtland te plaatsen zijn betreffen vooral de economische en antropocentrische oriëntatie. Dit leidt gemakkelijk tot een legitimatie van voor mensen belangrijke economische activiteiten die ten koste gaan van natuur en milieu en ten koste van de rijkdom aan soorten. Een concept van duurzame ontwikkeling waarin de ecologische en de sociale dimensie nevensgeschikt zijn aan de economische dimensie spoort goed met de oecumenische benadering van het begrip duurzame ontwikkeling.

Duurzame ontwikkeling in de oecumenische traditie

De zorg voor duurzaamheid staat al vanaf 1974 nadrukkelijk op de agenda van de kerken. Tijdens de conferentie over Wetenschap en Technologie van de Wereldraad van Kerken in Boekarest in 1974 werd hierover voor het eerst expliciet gesproken. De volgende verklaring werd uitgegeven:

“Het doel dient te zijn een robuuste, duurzame samenleving, waarin ieder individu de zekerheid heeft dat de kwaliteit van leven zal worden gehandhaafd of verbeterd. We kunnen alvast een aantal van de kenmerken van deze duurzame maatschappij schetsen. Allereerst kan sociale stabiliteit niet bereikt worden zonder een rechtvaardige verdeling van dat wat schaars is, en bij besluitvorming hierover zou participatie als een normale aangelegenheid beschouwd moeten worden. Ten tweede zal een robuuste mondiale samenleving niet duurzaam zijn, tenzij de behoefte aan voedsel altijd kleiner is dan de capaciteit hierin te voorzien, en tenzij de uitstoot van vervuilende stoffen altijd kleiner is dan de capaciteit van het ecosysteem om deze te absorberen. Ten derde zal de nieuwe sociale organisatie slechts duurzaam zijn indien de snelheid waarmee niet vernieuwbare grondstoffen verbruikt worden, niet groter is dan de toename van grondstoffen die beschikbaar komen door technologische innovatie....”

Deze integrale benadering van duurzame ontwikkeling is in 1977 verder ontwikkeld door de Wereldraad van Kerken in het oecumenische programma voor “Een rechtvaardige, participatieve en duurzame samenleving”. Hier zijn de drie kernwoorden *gerechtigheid, duurzaamheid en*

participatie met elkaar in verband gebracht. Deze kernwoorden gelden nog altijd als de morele principes en als criteria voor het beoordelen van beleid ten aanzien van duurzame ontwikkeling. De aanzet tot het Conciliair Proces voor “Gerechtigheid, Vrede en Heelheid van de schepping” werd gegeven tijdens de Assemblee van de Wereldraad van Kerken te Vancouver in 1983 en door een opzienbarend pleidooi dat Carl Friedrich von Weizsäcker publiceerde in 1986: *“De tijd dringt. Pleidooi voor een vredesconcilie van alle christenen in de wereld over gerechtigheid, vrede en het behoud van de schepping.”* Dit Conciliair Proces voor gerechtigheid, vrede en heelheid van de schepping kreeg een hoogtepunt tijdens de oecumenische wereldconferentie te Seoul in 1990 en heeft in de Nederlandse kerken een breed draagvlak gevonden.

Deze expliciete oriëntatie op waarden kan bij het ontwikkelen, uitvoeren en beoordelen van het beleid van regeringen, ondernemingen of organisaties dwingen tot het onder ogen zien van reële waardenconflicten of werkelijke dilemma’s. Naarmate de kerken concreter willen spreken, zullen zij in concrete situatie de dilemma’s moeten onderkennen dan wel een keuze moeten maken.

Gerechtigheid, vrede en heelheid van de schepping

In de oecumenische traditie zijn gerechtigheid en vrede steeds met elkaar in verband gebracht. In poëtische bijbelteksten kussen zij elkaar en gaat de een niet zonder de ander. Hier wordt er dan ook met enige nadruk op gewezen dat het vraagstuk van militarisme en gewapende conflicten in de voorbereidende documenten voor Johannesburg nauwelijks genoemd wordt en op de agenda niet lijkt voor te komen. Terwijl in veel arme landen juist deze problematiek er de reden van is dat duurzame ontwikkeling helemaal niet van de grond getild kan worden. Gewapende conflicten en oorlogen hebben een verwoestende uitwerking op mens, maatschappij en milieu op vele plekken in de zuidelijke helft van onze wereld. Het drama van de terroristische aanslagen van 11 september 2001 op het Wereldhandelscentrum in New York en het Pentagon in Washington ligt nog vers in het geheugen en kan niet los gezien worden van het drama van de wereldwijde armoedeproblematiek en ongelijke politieke en economische machtsverhoudingen. Het is belangrijk dat in Johannesburg deze verbindingen duidelijk worden gelegd en in overeenkomsten over conflictpreventie en vredesopbouw een concrete uitwerking krijgen.

Basisprincipes voor duurzame ontwikkeling

De werkgroep Economie, Ecologie en Sociaal Beleid van de Conferentie van Europese Kerken formuleerde in het document: "Duurzame ontwikkeling en de Europese Unie: de noodzaak om nieuwe strategieën en nieuwe levensstijlen te ontwikkelen", een drietal basisprincipes voor duurzame ontwikkeling die we hieronder weergeven. We voegen er een vierde aan toe.

Een ecologisch of economisch systeem kan alleen dan als duurzaam worden beschouwd als hulpbronnen en grondstoffen voldoende beschikbaar blijven voor de huidige en komende generaties. Daarnaast is essentieel dat het afwentelen van ongewenste effecten op de natuurlijke omgeving, op huidige of toekomstige generaties tot een aanvaardbaar minimum beperkt blijft. Bij het ontwikkelen van een dergelijk duurzaam systeem spelen vier essentiële principes, die trouwens al tijdens de conferentie in Rio naar voren zijn gebracht, een belangrijke rol.

- *1. het voorzorgprincipe:*

Als een bepaalde ontwikkeling een ernstig risico of bedreiging voor onze natuurlijke omgeving met zich meebrengt kunnen we het ons niet veroorloven te wachten met handelen totdat er sterke bewijzen van schade zijn. Als we te lang wachten, zullen maatregelen om de negatieve effecten te keren heel duur zijn en in sommige gevallen zelfs niet meer mogelijk zijn. Dit principe vraagt dat we milieudoelen vroegtijdig stellen en doen aan verstandig en verantwoord risicomanagement.

- *2. het 'de vervuiler betaalt'-principe:*

Waar milieueffectrapportages aangetoond hebben dat bepaalde ontwikkelingen ongewenste neveneffecten hebben die binnen aanvaardbare grenzen blijven, kunnen deze gecompenseerd worden door de veroorzakers. De kosten van deze negatieve effecten worden in de prijzen van de producten doorberekend. Geprobeerd moet worden om de negatieve effecten zoveel mogelijk te verzachten, het liefst direct aan de bron. Dit principe is niet van toepassing op ontwikkelingen die een negatieve invloed hebben op (bedreigde) soorten, hun leefgebieden en ecosystemen, en op ontwikkelingen die bijdragen aan het uitsterven van soorten, of leiden tot andere onomkeerbare veranderingen.

- *3. het rechtvaardigheidsprincipe:*

Een groeiend aantal mensen in de wereld wil in hun basisbehoeften voorzien en oefent druk uit op eindige hulpbronnen en grondstoffen. De rijken in deze wereld kunnen hun levensstandaard en levensstijl niet langer continueren ten koste van de armen in onze wereld. Duurzame ontwikkeling dient bij te dragen tot een toenemende rechtvaardigheid en voorspoed van allen, in plaats van enkelen; dit moet op nationaal, regionaal en internationaal niveau geschieden.

- *4. het principe van gezamenlijke doch verschillende verantwoordelijkheden:*

De mensheid is als geheel verantwoordelijk voor het realiseren van de Agenda 21 en de millenniumdoelstellingen. Deze gezamenlijke verantwoordelijkheid neemt niet weg dat de één (land, mens, organisatie of bedrijf) meer mogelijkheden, vrijheden en macht heeft om maatregelen te treffen dan de ander. De Agenda 21 vraagt wat dit betreft meer van de rijke industrielanden dan van ontwikkelingslanden.

Beleidsdoelen

Deze vier basisprincipes laten zich vertalen in een aantal geïntegreerde beleidsdoelen, die deel dienen uit te maken van een evenwichtige duurzame ontwikkelingsstrategie.

Daarbij is onderscheid te maken tussen:

In de ecologische dimensie:

- behoud van ecosystemen en de diversiteit aan soorten
- verlaging van het niveau van de uitstoot van vervuilende stoffen, zo ver als nodig is
- beperking van de productie van afval tot een minimum
- onttrekking van zo min mogelijk niet-vernieuwbare grondstoffen (zoals olie, metalen, aardgas)
- zoeken naar grondstoffen en hulpbronnen die wel vernieuwbaar zijn
- zorgvuldig beheer van de voorraad vernieuwbare hulpbronnen en grondstoffen (zoals voedsel en hout)
- verzachting en compensatie van (aanvaardbare) negatieve effecten.

In de economische dimensie:

- rechtvaardige verdeling van arbeid, inkomen en zorg, tussen mannen en vrouwen, tussen werkenden en niet-werkenden en tussen regio's in de wereld
- duurzame patronen van productie en consumptie
- evenwichtige economische structuur
- prijsstabiliteit en een gezond openbaar budget
- doorberekening van milieukosten en invoering van een "groene boekhouding" in nationaal en internationaal verband

In de sociale dimensie:

- een hoog niveau van onderwijs en cultuur
- een rechtvaardige verdeling van inkomen en bezit
- een evenwichtige relatie tussen platteland en stedelijke gebieden
- vervoerssystemen die aan milieu- en maatschappelijke eisen aangepast zijn
- een hoog niveau van gezondheid
- een hoog niveau van veiligheid en geborgenheid.

Nieuwe levensstijlen

Om deze doelen te kunnen bereiken zullen mensen nieuwe levensstijlen moeten ontwikkelen, in het bijzonder in twee opzichten. Allereerst dient er efficiënter met energie omgegaan te worden. Dit betekent de ontwikkeling van 'gesloten' systemen van productie en consumptie, waar de 'inputs' van sommige delen van het systeem bestaan uit de 'outputs' van andere delen. Dit houdt in dat grondstoffen letterlijk voor honderd procent benut worden en de productie van afval zodoende tot vrijwel nul wordt gereduceerd. Het vergt de ontwikkeling van wat soms genoemd wordt 'cascade-management'- technieken.

Ten tweede dienen er nieuwe concepten van voorspoed en welvaart ontwikkeld te worden. De huidige levensstijl van de 'geïndustrialiseerde' landen is rampzalig voor de wereld. Het is nodig om de (inter)nationale boekhouding zodanig te wijzigen dat indicatoren voor welzijn en welvaart ook de effecten van economische activiteiten op de duurzaamheid van het systeem als geheel incalculeren. Dit kan leiden tot indicatoren die ook de winst en het verlies in de sociale en de ecologische dimensie weerspiegelen, in plaats van alleen de financieel-economische winst, zoals thans gangbaar is. Een ecologische boekhouding kan bijvoorbeeld duidelijk maken hoe onevenredig groot het beslag van geïndustrialiseerde landen is op de natuurlijke hulpbronnen en grondstoffen. Via een mondiaal vereveningsfonds kan dan de 'ecologische schuld' worden beschreven en afgelost. Het CO₂ klimaatfonds is daarvan een voorbeeld (zie bijlage 1).

Er zijn niet alleen fantasierijke, innovatieve en moedige nieuwe strategieën nodig die ontwikkeld worden door bestuurders en regeringen. Ook bedrijven, burgers en kerken kunnen nieuwe levensstijlen ontwikkelen die getuigen van verbeeldingskracht en vernieuwing, ja misschien zelfs van bekering.

De bijdragen van Nederland

De matrix die in de Nederlandse debatten over duurzaamheid wordt gehanteerd, geeft de mogelijkheid om na te gaan of en hoe alle aspecten zijn meegewogen en of sprake is van afwentelingmechanismen. In elk van de matrixvakjes kan nagegaan worden hoe in geformuleerde beleidsdoelen rekening wordt gehouden met de drie basisprincipes: preventie, compensatie en gerechtigheid.

Samenhang bevorderen met het oog op:	Politieke en economische aspecten	Sociale en culturele aspecten	Ecologische aspecten
Hier en nu			
Later			
Elders			

In het bedrijfsleven is na de conferentie in Rio de Janeiro in 1992 de 3P-benadering geïntroduceerd, waarin 'Profit, People en Planet' met elkaar in balans moeten zijn wil er sprake zijn van maatschappelijk verantwoord en duurzaam ondernemen. Deze 3P-benadering en de duurzaamheidsmatrix zijn vergelijkbaar. Veel bedrijven en ook bedrijfstakken, zoals landbouw en tuinbouw, werken aan de overgang naar verantwoord ondernemen. Dit is van groot belang. Het zou echter minder vrijblijvend moeten zijn dan nu het geval is. Het is onvoldoende om alleen maar te wijzen op de richtlijnen van de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO) en de OESO Richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen. De oproep van de Nederlandse niet-

gouvernementele organisaties en van het Oecumenisch Team om te werken aan meer bindende afspraken op dit terrein, die in de partnerships in Johannesburg vorm kunnen krijgen, verdient steun. Natuurlijk moet er ook een afweging gemaakt worden rond de vraag wat haalbaar en wat betaalbaar is, maar die vraag zal anders worden beantwoord wanneer sociale en ecologische kosten in de afweging meetellen.

De matrix laat het belang zien van een *integrale benadering*. De vraag welk aspect in deze balans de doorslag moet geven is daarmee echter niet beantwoord. Dat is onder meer afhankelijk van de context en de actoren. Niet de economische maar juist de andere aspecten in de balans zouden zwaarder moeten wegen dan nu het geval is. In de politiek-economische dimensie moet de armoedebestrijding centraal staan. De toets voor het beleid ligt bij de vraag wat het betekent voor de waardigheid, het zelfrespect en het welzijn, in het bijzonder van de armen.

Bij de bijdrage die de Nederlandse regering geeft in Johannesburg, kan de vraag worden gesteld naar de samenhang met het overige rijksbeleid. De Rijksverkenning voor een 'nationale strategie voor duurzame ontwikkeling' heeft (nog) niet de status van een 'nationale strategie' maar is een overzicht van het relevante beleid op de terreinen van economie, milieu, verkeer en vervoer, en ruimtelijke ordening, en lijkt los te staan van andere operaties van strategische besluitvorming over het beleid. Het is van groot belang dat daadwerkelijk een nationale strategie wordt vastgesteld die als kader voor het vernieuwen van het beleid kan worden gehanteerd, mogelijk na bijstellingen naar aanleiding van de conferentie in Johannesburg. Het verdient aanbeveling een duurzaamheidseffectrapportage te ontwikkelen en die te koppelen aan indicatoren voor duurzaamheid in de beleidsdoelstellingen van de departementale begrotingen. Het verder uitwerken en hanteren van een nationale strategie voor duurzame ontwikkeling moet vervlochten zijn met de (nationale en lokale) Agenda 21 en het rijksbeleid als geheel.

Het 'nationaal platform Johannesburg' pleit ervoor om naast een nationale strategie ook een lokale strategie voor duurzame ontwikkeling vast te stellen, waarin het maatschappelijk middenveld actief en betrokken kan participeren. De Nederlandse Vrouwen Raad stelt dat in de Rijksverkenning het genderperspectief voor een nationale strategie nog aanzienlijke verbetering behoeft.

De Europese Unie

Een werkelijk effectieve strategie voor duurzame ontwikkeling zal veelomvattend en samenhangend moeten zijn. Daarom zullen raakvlakken met én dwarsverbanden tussen allerlei afzonderlijke (sectorale) beleidsvelden moeten worden gecreëerd: economie, milieu, verkeer en vervoer, industrie en handel, ruimtelijke ordening en landbouw. De eerdergenoemde werkgroep van de Conferentie van Europese Kerken maakte een analyse van de (concept)bijdrage van de Europese Unie aan de komende Wereldconferentie in Johannesburg. De werkgroep constateerde dat deze bijdrage volkomen losstaat van ander relevant beleid en van de richtlijnen die zijn uitgevaardigd door de Europese Unie. Daardoor blijft ten enenmale onduidelijk of de Europese Unie ook zelfverplichtende maatregelen zal nemen op bijvoorbeeld het terrein van verkeer en vervoer, energie- of landbouwbeleid, de bestrijding van de klimaatverandering of van armoede.

Europa lijkt in de voorbereidende documenten de hete hangijzers van transport, energie, landbouw en armoede in eigen context te vermijden. Nederland zou zich sterk moeten maken voor deze punten van beleid. Een grotere inspanning is nodig om de CO₂ uitstoot terug te dringen, bijvoorbeeld door afschaffing van milieuschadelijke subsidies en door de invoering van een CO₂ heffing. Het huidige Europese beleid van landbouwsubsidies, tariefbarrières en eisen ten aanzien van voedselveiligheid maakt duurzame ontwikkeling op het terrein van landbouw en voedselvoorziening in armere delen van de wereld volstrekt onmogelijk en vraagt om herziening.

De Europese Unie overweegt een heffing op de emissie van broeikasgassen. Een dergelijke heffing past goed binnen het principe van de vervuiler betaalt. In het verlengde hiervan is een pleidooi om de opbrengsten van deze heffing te gebruiken voor het compenseren van de slachtoffers van klimaatverandering, de aanpassing aan de gevolgen van klimaatverandering (adaptatie) en de transitie naar een fossielvrije energiehuishouding in ontwikkelingslanden zeker op zijn plaats. Op internationaal niveau zou iets dergelijks voorgesteld kunnen worden voor het internationale vliegverkeer en het internationale scheepvaartverkeer, die beide nog steeds geen enkele heffing of belasting op het gebruik van fossiele brandstoffen kennen.

Het klimaatverbond

Tijdens de oecumenische wereldconferentie te Seoul in 1990 sloten de daar aanwezige kerken 'een verbond voor het behoud van het geschenk van de aardse atmosfeer, die het leven op aarde voedt en in stand houdt.' Ook verbonden zij zich tot het vechten tegen de oorzaken van de vernietigende veranderingen aan de atmosfeer, die dreigen het klimaat van de aarde te verstoren en die een wijdverbreid lijden veroorzaken. De deelnemers pleitten voor een jaarlijkse reductie van 2% in de uitstoot van broeikasgassen en voor een wereldwijde heffing op de uitstoot van deze broeikasgassen om een internationaal fonds voor solidariteit te vormen. Naast het algemene verbond tussen alle deelnemende kerken zijn ook nog wederzijdse verplichtingen aangegaan. De Nederlandse Raad van Kerken heeft zich toen ook verplicht om te werken aan een vermindering van de uitstoot van broeikasgassen. De klimaatwerkgroep van de Wereldraad van Kerken onder leiding van de Canadese theoloog David Hallman is een direct uitvloeisel van deze 'verbondssluiting'. Hetzelfde geldt voor de intensieve samenwerking tussen deze werkgroep en de *Alliance of Small Island States* tijdens de klimaatonderhandelingen die vooraf zijn gegaan aan het tot stand komen van het Kyoto-protocol. De Nederlandse regering heeft zich in 1997 in Kyoto verplicht om de uitstoot van broeikasgassen in 2006 met 6% terug te brengen ten opzichte van 1990.

De oecumenische verbondssluiting met betrekking tot klimaatverandering uit 1990 is min of meer geïnstitutionaliseerd. Behalve de mensen die een actieve rol spelen in of rondom deze werkgroep van de Wereldraad zullen slechts weinig mensen uit de kerken dit verbond nog als hun eigen verbond beleven. Het accent lag bovendien primair op een binnenkerkelijk '*partnership*', hoezeer het dan ook een internationaal en intercultureel karakter had. Het klimaatverbond biedt een waardevolle ervaring die de wereldwijde kerkelijke gemeenschap heeft opgedaan en die het waard is om nu te revitaliseren. Daarmee kan aansluiting gevonden worden bij de nationale strategie voor duurzame ontwikkeling van de Nederlandse regering, waarin klimaat een van de

vijf centrale thema's is. Het leent zich voor een presentatie tijdens de conferentie in Johannesburg als een model van 'partnership', waarin het element van wederzijdse verplichting en bondgenootschap sterk naar voren komt. In het project 'De aarde ademt op' (bijlage 1) wordt een poging ondernomen om het klimaatverbond te vernieuwen en zo een bijdrage te leveren aan de vermindering van de uitstoot van broeikasgassen.

Vooraf wanneer dit verbond nieuw leven in wordt geblazen in de vorm van een verbond tussen Nederland en bijvoorbeeld de eilanden in de Stille Oceaan en Bangladesh kan dit een betekenisvolle actie zijn voor de kerken. Immers grote delen van Nederland liggen nu al onder de zeespiegel en worden met kunst en vliegwerk droog gehouden. Dit soort technische hulpmiddelen hebben Bangladesh en de eilanden in de Stille Oceaan niet tot hun beschikking. Kunnen we in hier in Nederland en daar in de genoemde zuidelijke streken straks over vijftig jaar nog droog leven, wonen en werken als de zeespiegel met nog eens een meter stijgt? Moeten we daarom niet samen optrekken om dat zoveel als mogelijk te voorkomen?

Tien punten voor duurzaamheid

Duurzame ontwikkeling vormgeven vraagt de inspanning van regeringen, organisaties, bedrijven, kerken en van mensen persoonlijk. In dit document zijn daarvoor enkele uitgangspunten en concrete mogelijkheden genoemd.

We lichten er hier bij wijze van samenvatting nog eens een tiental uit:

1. Er wordt hard verder gewerkt aan het realiseren van de afspraken van Rio de Janeiro (1992) in Agenda 21. Johannesburg mag geen stap terug zijn ten opzicht van de principes van de Agenda 21, de Millenniumdoelstellingen en de afspraken over financiering van Monterrey.
2. Het politiek akkoord en het plan van actie van Johannesburg (type 1) en de partnerships (type 2) die worden gesloten staan in een onderlinge samenhang en zijn voorzien van duidelijke afspraken en een tijdpad voor de uitwerking.
3. Gekozen wordt voor een invalshoek van duurzame ontwikkeling waarin de ecologische en de sociale dimensie nevensgeschikt zijn aan de economische dimensie en waarin de niet-menselijke natuur en de toekomstige generaties werkelijk meetellen.
4. In het politiek akkoord van Johannesburg wordt de noodzaak van het werken aan conflictpreventie en vredesopbouw onderschreven en in het plan van actie wordt dit uitgewerkt.
5. Gewerkt wordt aan de ontwikkeling van nieuwe concepten van voorspoed en welzijn, de 'vergroening' van de nationale boekhouding en daarbij passende nieuwe levensstijlen.
6. In 'partnerships' waarin het bedrijfsleven deelneemt, worden bindende afspraken gemaakt met betrekking tot maatschappelijk verantwoord ondernemen.
7. Een nationale en lokale strategie voor duurzame ontwikkeling wordt uitgewerkt in samenhang met de nationale en lokale agenda 21 en vindt doorwerking in het rijksbeleid als geheel.
8. De Nederlandse overheid zet zich in voor het uitwerken van duurzaamheidsindicatoren voor beleid en voor het ontwikkelen van een duurzaamheidseffectrapportage.

9. Nederland maakt zich sterk voor het wijzigen van beleid ten aanzien van energie, transport, landbouw, armoede en het terugdringen van de CO₂-uitstoot in Europees verband. Een heffing op emissies en op internationaal vlieg- en scheepvaartverkeer is in dit verband een mogelijk instrument evenals het verminderen en op termijn beëindigen van subsidies op het gebied van landbouw en energie die schadelijk zijn voor milieu en (internationale) ontwikkeling.
10. De Nederlandse kerken zetten zich in voor het vernieuwen van het klimaatverbond en leveren zo in samenwerking met partnerorganisaties uit ontwikkelingslanden een eigen bijdrage aan het terugdringen van het broeikaseffect.

Een wereldwijd bondgenootschap voor duurzame ontwikkeling

Er is een wereldwijd bondgenootschap voor duurzame ontwikkeling nodig, een 'global deal', waarin allen zich inzetten voor een rechtvaardiger, vreedzamer en duurzamer wereld. Nederland kan daarin afzonderlijk en in Europees verband een belangrijke rol spelen en zich ervoor inzetten dat de conferentie in Johannesburg tastbare resultaten, heldere doelstellingen en vooral hanteerbare toetsstenen oplevert voor het proces van duurzame ontwikkeling. De kerken dringen daar bij de Nederlandse regering op aan en juichen een dergelijke inzet toe.

Tegelijkertijd verplichten de kerken zichzelf om in het leven en de missie van onze geloofsgemeenschappen daaraan te werken. Wij roepen onze leden (opnieuw) op om zich in te zetten voor gerechtigheid, duurzaamheid en participatie en tot het ontwikkelen van een levensstijl die rechtvaardig en verantwoord is tegenover medemensen, andere levende schepselen, en die de aarde respecteert, nu en in de toekomst.

Bijlage 1: De aarde ademt op

Een voorbeeld van een recent kerkelijk project rond duurzame ontwikkeling is het programma 'De aarde ademt op'. Dit educatieve meerjarenprogramma verbindt twee zeer belangrijke vraagstukken van de 21ste eeuw: klimaatverandering en armoede. De relatie tussen beide problemen is ingewikkeld en vergt tijd om goed te doordenken en uit te werken.

Educatief traject

Er is een handleiding voor plaatselijke groepen. Met behulp van de map kan bijvoorbeeld een ZWO (zending - werelddiaconaat - ontwikkelingssamenwerking)-groep of MOV (missie - ontwikkelingssamenwerking - vrede)-groep zelfstandig met de thematiek aan de slag. In de handleiding zijn opgenomen: achtergrondinformatie, actiesuggesties rond energie besparen, lobbywerk en klimaatfonds, een beschrijving van mogelijkheden om het programma binnen de kerkelijke gemeente aan de orde te stellen in bijvoorbeeld een viering of bij kinderactiviteiten, en ondersteunend materiaal waaronder spellen en posters.

Een specifiek onderdeel van het educatieve traject is de 5%-actie: een actie van minimaal 100 huishoudens die in een jaar tijd 5% energie besparen. Er is een aparte folder beschikbaar waarin staat beschreven hoe het project werkt, waarvoor het gebeurt en wat deelname inhoudt. Inmiddels hebben zich al heel wat mensen aangemeld.

Voor functionarissen die groepen begeleiden en adviseren, is er een bouwstenenmap beschikbaar met vier opzetten voor bijeenkomsten over inhoudelijke aspecten van de thematiek en drie opzetten over handelingsperspectieven. Wat betreft dit laatste gaat het o.a. om een CO₂-wijzer voor huishoudens en een Energiewijzer voor kerkgebouwen. Hiermee kan op simpele wijze inzicht worden verkregen in het energieverbruik en de daarmee samenhangende CO₂-uitstoot. De wijzers komen binnenkort ook afzonderlijk en leuk vormgegeven beschikbaar. Iedere bouwsteen omvat al het materiaal voor een bijeenkomst van ongeveer twee uur: opening (bijbelstudie), inleiding, cursusstof, verwerking en afsluiting. Verder met werkvormen (o.a. spellen), cursisteninformatie en benodigdheden. Daarnaast is er een videoband met daarop de fragmenten waarnaar in de bouwstenenmap wordt verwezen. Voor de verzorging van bijeenkomsten in de regio kan een beroep worden gedaan op Oikos.

Klimaatfonds

Het Klimaatfonds vormt de verbinding tussen vermindering van de opwarming van de aarde en armoedebestrijding. Op basis van vrijwilligheid kunnen mensen, kerkelijke gemeenten (en later ook instellingen als scholen) daarin een donatie doen. Uitgangspunt vormt een te grote uitstoot van CO₂ die onze stijl van leven vooralsnog met zich meebrengt. De opbrengsten gaan naar specifieke projecten voor duurzame ontwikkeling in het Zuiden. Beoogde partners in het programma zijn: United Mission to Nepal, CIPCRE (Kameroen), Rureco (Brazilië) en AIDRom in Roemenië. Het Klimaatfonds wordt op 22 augustus 2002 met veel publiciteit officieel opgericht. Er zal binnenkort een folder over het Klimaatfonds beschikbaar zijn.

Lobbywerk

Klimaatverandering en armoede zijn vraagstukken die op politiek niveau aan de orde moeten komen en worden opgelost. Het educatieve traject en het Klimaatfonds dienen met name ook als ondersteuning van beleidsbeïnvloeding richting overheden. Daaraan wordt druk gewerkt. De thema's klimaat en ontwikkelingssamenwerking worden uitgebreid onder de aandacht gebracht van politici en politieke partijen. De kerkelijke achterban zal de komende jaren verder worden betrokken in het proces om het overhedenbeleid te beïnvloeden.

Meer informatie?

De heer Gert de Gans is vanuit Kerkinactie projectleider van 'De aarde ademt op'. Informatie over 'De aarde ademt op' is te vinden op de website van Kerkinactie: <http://www.kerkinactie.nl>

Bijlage 2: Duurzaamheid en kwaliteit van leven

Een aantrekkelijke duurzame levensstijl met voldoende kwaliteit en welvaart is mogelijk.

Veel mensen ervaren een tegenstelling tussen duurzaamheid en welvaart. Welvaart is van grote waarde maar wordt zo dominant economisch vormgegeven dat het gebruik van materiaal, energie en ruimte blijft toenemen. De uitstoot van afvalstoffen blijft daardoor te hoog en belangrijke natuurterreinen komen onder druk te staan.

Een oplossing is te vinden in de richting van een levensstijl die welvaart en welzijn meer ontleent aan gemeenschapsvorming, solidariteit en onderlinge zorg en vertrouwen, en minder aan het vergaren van rijkdom en goederen. Een levensstijl van onderlinge solidariteit en intimiteit met de natuur en de dingen. Daarin gaat het om een spiritualiteit die is op te vatten als aandacht en ontvankelijkheid voor wat er in jezelf omgaat en voor de mensen, de natuur en de dingen om je heen.

Kerk en Wereld produceert in het kader van het project 'De aarde ademt op' een werk- en discussieboekje over duurzaamheid en kwaliteit van leven.

Het boekje kan uitgangspunt vormen voor (de opzet van) lokale kringen die met dit thema aan de slag willen. Aansluiting kan gevonden worden bij het netwerk van Kerk en Milieu, de kerkelijke Ecoteams, Time to Turn-groepen en wellicht LETS-groepen.

Het boekje is gereed in het najaar van 2002. De projectgroep Kerk en Milieu van de Raad van Kerken is bij de productie betrokken.

Bijlage 3: Het Oecumenisch Team van de Wereldraad van Kerken

De Wereldraad van Kerken zal deelnemen aan de conferentie in Johannesburg. Binnen de Wereldraad is het Oecumenisch Team (Ecumenical Team) belast met de voorbereidingen van de bijdrage van de Wereldraad. Deze bijdrage is in verschillende documenten uitgewerkt.

In de documenten is een aantal uitgangspunten aangegeven, zoals:

- heelheid van de schepping en daarbinnen de diversiteit
- gelijkwaardigheid en onderlinge relaties van biologische soorten enerzijds en van culturen en tradities anderzijds
- mogelijkheid voor iedere betrokkene om deel te nemen aan besluitvorming; besluiten worden niet vanzelfsprekend 'van bovenaf' genomen maar op het niveau waar ze nodig en van betekenis zijn (subsidiariteit)
- openheid en een wederzijdse verantwoordingsplicht
- solidariteit en delen zijn de basis van onderlinge verhoudingen
- bij het omgaan met natuurlijke bronnen staat het voorzien in de elementaire behoeften van alle mensen voorop, evenals de draagkracht van de aarde.

Het Oecumenisch Team werkt de verschillende uitgangspunten verder concreet uit in een aantal thema's met als leidraad de vraag waar de 'macht' ligt en hoe macht gebruikt wordt. Het gaat dan onder andere over

politieke macht, militaire macht en de verwoestende uitwerking van oorlogen en conflicten, de macht van het (internationale) bedrijfsleven en de wereldhandelsorganisatie, de macht van het geld en de internationale banken. Daarnaast komen thema's aan de orde zoals energie, water, gezondheidszorg en onderwijs.

De documenten van het Oecumenisch Team zijn te vinden op de website van de Wereldraad:

www.wcc-coe.org.

Bijlage 4: Het Handvest voor de Aarde

In 1992 is in Rio de Janeiro een eerste versie van een 'Handvest voor de Aarde' (Earth Charter) gepresenteerd. Dit Handvest is in de periode tussen Rio en Johannesburg verder uitgewerkt. Het is een uitdagend en fundamenteel document met een sterk ethische invalshoek en zal in Johannesburg opnieuw worden gepresenteerd. Verschillende regeringsdelegaties zullen proberen het 'Handvest voor de Aarde' opgenomen te krijgen in de slotverklaring van Johannesburg. De Nederlandse regering is van mening dat het Earth Charter een belangrijk document is, maar verwacht dat er onvoldoende steun zal zijn om het op te nemen in de slotverklaring. De Nederlandse delegatie van niet-gouvernementele organisaties pleit er wel voor om het document te erkennen als een belangrijke leidraad op weg naar duurzaamheid. Het document leent zich goed voor een bezinning en discussie over de fundamentele waarden en normen die ten grondslag liggen aan onze samenleving. Een fragment uit de inleiding van het handvest:

De uitdagingen die voor ons liggen

De keuze is aan ons: met vereende krachten voor de aarde en voor elkaar zorgen of de vernietiging van onszelf en de verscheidenheid van het leven riskeren. Fundamentele veranderingen in onze waarden en normen, gevestigde gewoontes, regels en levenswijze zijn noodzakelijk. We moeten ons realiseren dat als aan de basisbehoeften is voldaan, de menselijke ontwikkeling voornamelijk gaat over meer zijn, niet over meer hebben. We beschikken over de kennis en de technologie om in ieders behoeften te voorzien en om onze schadelijke invloed op het milieu te verminderen. De opkomst van een wereldburgermaatschappij biedt nieuwe mogelijkheden om een democratische en menselijke wereld op te bouwen. De uitdagingen op het gebied van milieu, economische, politieke, sociale en spirituele problemen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Samen kunnen we de oplossingen vinden om deze problemen op te lossen.

Universele verantwoordelijkheid

Om deze doelstelling te realiseren moeten we de dringende noodzaak gaan inzien om onszelf te identificeren met de gehele werelddamenleving én met onze eigen lokale gemeenschap. We zijn zowel burgers van verschillende naties als wereldburgers. Het lokale en het mondiale vloeien in elkaar over.

Iedereen draagt verantwoordelijkheid voor het huidige en toekomstige welzijn van de mensheid en de rest van de wereld. De geest van menselijke solidariteit en verwantschap met alles wat leeft wordt versterkt wanneer we leven met eerbied voor het mysterie van het zijn en dankbaar zijn voor het feit dat we leven en nederig de plaats van de mens binnen het grotere geheel kunnen zien.

Het is absoluut noodzakelijk om een gemeenschappelijke visie te hebben op fundamentele waarden die de ethische basis verschaft voor de opkomende werelddamenleving. Daarom bevestigen wij, verenigd in hoop, de volgende onderling afhankelijke beginselen voor een duurzame ontwikkeling die zullen dienen als gemeenschappelijke norm voor het gedrag van individuen, organisaties, ondernemingen, regeringen en transnationale instellingen.

Het 'Handvest voor de Aarde' is te vinden op de website <http://www.earthcharter.org/>

Bijlage 5: De millenniumdoelstellingen van de VN

De wereldgemeenschap, verenigd in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, nam in september 2000 een historische verklaring aan. Deze Millennium Verklaring is een uiting van politieke consensus en bereidheid om de armoedebestrijding wereldwijd ter hand te nemen.

Zij bevat acht internationale ontwikkelingsdoelstellingen (International Development Goals) die in 2015 gerealiseerd moeten zijn:

1. Het uitroeien van extreme armoede en honger:
 - halvering van het aantal mensen dat moet rondkomen van minder dan een dollar per dag;
 - halvering van het aantal mensen dat honger lijdt.
2. Basisonderwijs voor alle kinderen.
3. Bevordering gelijkheid tussen mannen en vrouwen; gelijke kansen voor jongens en meisjes in het basis- en middelbaar onderwijs, bij voorkeur al te realiseren in 2005.
4. Vermindering van de kindersterfte in ontwikkelingslanden met tweederde ten opzichte van het niveau in 1990.
5. Verlaging van de moedersterfte met driekwart ten opzichte van 1990.
6. Aan (de verspreiding van) HIV/AIDS, malaria en andere ziekten wordt een halt toegeroepen.
7. Waarborgen van een duurzaam milieu. Concreet: halvering van het aantal mensen zonder toegang tot veilig drinkwater en goede sanitaire voorzieningen.
8. Ontwikkeling van een wereldwijd partnerschap voor ontwikkeling, waarbinnen onder andere gewerkt wordt aan:
 - een verhoging van de ontwikkelingshulp tot de afgesproken norm van 0,7 procent van het BNP;
 - een open en eerlijk handels- en financieel systeem;
 - een oplossing van het schuldenvraagstuk;
 - de overdracht van nieuwe technologieën.

Zie ook : <http://www.un.org/News/Press/docs/2001/pi1380.doc.htm>

In een toespraak van mei 2002 spitst de secretaris-generaal van de Verenigde Naties, Kofi A. Annan, de doelstellingen met het oog op Johannesburg toe op 5 thema's waar praktische en haalbare doelen zijn te formuleren: water, energie, gezondheid, landbouw en biodiversiteit.

Bijlage 6: Links naar relevante websites:

Op de hier genoemde websites zijn documenten en commentaren te vinden die betrekking hebben op de conferentie van Johannesburg. Daarnaast zijn er verwijzingen naar websites van organisaties die naast de conferentie over duurzaamheid in Johannesburg van belang zijn. Bijvoorbeeld van en over de Wereldbank, het Internationale Monetaire Fonds en de Wereldhandelsorganisatie.

De meeste van de voor dit document geraadpleegde documenten zijn op deze websites terug te vinden.

- Verenigde Naties: <http://www.un.org/>
 - Kaart van organisaties van de Verenigde Naties: <http://www.un.org/aroundworld/map/>
 - VN site over conferentie Johannesburg: <http://www.johannesburgsummit.org/>
 - Bij de conferentie betrokken organisaties: <http://www.earthsummit2002.org/>
 - Internationale VN-Organisatie van de Arbeid: <http://www.ilo.org/>
-
- Raad van Kerken in Nederland: <http://www.raadvankerken.nl/>
 - Wereldraad van Kerken: <http://www.wcc-coe.org/>
 - Vaticaan: <http://www.vatican.va/>
 - Conferentie van Europese Kerken: <http://www.cec-kek.org/>
 - Milieunetwerk van Europese Kerken: <http://www.ecen.org/>
 - Christelijk Ecologie Netwerk: <http://www.christian-ecology.org.uk>
 - Kairos Europa: <http://www.kairoseuropa.org/>
-
- Nederlandse overheid: <http://www.2link.nl/overheid.html>
 - Ministerie van buitenlandse zaken en ontwikkelingssamenwerking: <http://www.minbuza.nl/>
 - Ministerie Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu: <http://www.minvrom.nl>
 - Nederlands platform Johannesburg: <http://www.nationaalplatformjohannesburg.nl/>
 - Nationale Commissie Duurzame Ontwikkeling (NCDO): <http://www.ncdo.nl/>
 - Advies SER over duurzame ontwikkeling: <http://www.SER.nl/>
 - Advies WRR over duurzame ontwikkeling: <http://www.WRR.nl/>
 - One World Nederland: <http://www.oneworld.nl/>
 - Campagne wereldburgers: <http://www.wereldburgers.nl>
 - Oikos: <http://www.stichtingoikos.nl/>
-
- Europese Unie: <http://europa.eu.int/>
 - Europaportaal: <http://www.europaportaal.nl/>
-
- Wereldhandelsorganisatie WTO: <http://www.wto.org/>
 - Wereldbank: <http://www.worldbank.org/>
 - Internationaal Monetair Fonds: <http://www.imf.org/>
 - Brettonwoodsproject: <http://www.brettonwoodsproject.org/>
 - Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling OECD: <http://www.oecd.org/>
 - OECD (= OESO) richtlijnen voor ondernemingen: <http://www.oesorichtlijnen.nl/>
 - Internationaal Instituut voor Duurzame Ontwikkeling: <http://www.iisd.ca/>
 - Internationaal Instituut voor Milieu en Ontwikkeling: <http://www.iied.org/>
 - Global Development Research Centre: <http://www.gdrc.org/>
 - Earth Charter: <http://www.earthcharter.org/>
 - Derde Wereld Netwerk: <http://www.twinside.org.sg/>
 - Onafhankelijke media: <http://www.indymedia.org/>
 - Civil Society Netwerk: <http://www.civicus.org/>
 - Kalender van acties en protesten: <http://www.protest.net/>

Colofon

Uitgave van de Raad van Kerken in Nederland
Kon. Wilhelminalaan 3
3818 HN Amersfoort
tel.033 – 4633844
email: rvk@raadvankerken.nl
website: www.raadvankerken.nl

Het document is geschreven door:

Kees Nieuwerth, Berma Klein Goldewijk, Jac Franken (red.),
leden van de Beraadsgroep Gerechtigheid en Duurzaamheid van de Raad van Kerken

Met bijdragen van:

Marijke van Duin, lid van de projectgroep Kerk en Milieu en van het Oecumenisch Team van de Wereldraad

David Renkema en Gert de Gans van Stichting Oikos

2002